

ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

М.С.Усманова

ЖДПУ, PhD

A'zamova Marjona A'zam qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3 -kurs talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abu Rayhon Beruniyning pedagogik qarashlari, tarbiya va ta'lim haqidagi fikrlari bugungi kunda qanchalik ahamiyat kasb etishini yoritilgan.

Kalit sozlar. Pedagogika tarixi, pedagogik qarashlar, ta'lim-tarbiya, komil inson, talaba-o'quvchi, didaktika, metod.

Abstract. This article highlights the importance of Abu Rayhan Beruni's pedagogic views, thoughts on upbringing and education today.

Key words. History of pedagogy, pedagogical views, education, perfect person, student, didactics, method.

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность педагогических взглядов, мыслей Абу Райхана Беруни о воспитании и образовании в наши дни.

Ключевые слова. История педагогики, педагогические взгляды, образование, совершенный человек, ученик, дидактика, метод.

Pedagogika fani yaralish tarixiga qaraydigan bo'lsak, Vatanimizda yetishib chiqqan buyuk qomusiy olimlarning pedagogik qarashlarida olg'a surilgan insonparvarlik, vatanparvarlik, komil insonni yetishtirish, yoshlarda insoniy fazilatlarni shakllantirish xususidagi g'oyalari, ta'lim, bilim berish, tarbiyalash vositalari, ta'lim va tarbiyani amalga oshirish usullari haqidagi qarashlari milliy pedagogika tarixi rivojiga qo'shgan hissalarini bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasi uchun xizmat qilmoqda. Xuddi shunday qomusiy olimlarimizdan biri Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy (973-1048) hisoblanadi. Allomaning quyidagi pedagogik tamoyillari, o'quv-tarbiya shakllari hamda usullarining shaxsni kamolga yetkazishdagi o'rni va roli beqiyosdir.. Beruniyning ta'kidlashicha, bilim olish va insoniyat yaratgan bilimlarni egallash uchun o'quvchi-talabadan dastlab axloqiylikni talab qiladi. Shuningdek, ta'lim bilan tarbiyaning bir butunligini ko'rsatadi, har doim shu birlikka amal qilgan shogirdlar kamolot sari bora oladi, deb ishontiradi. O'quvchi-talabalarning yaxshi o'qishi uchun muallim rostgo'y, savodxon, har tomondan rivojlangan,

shogirdlariga prinsipial yumshoq muomalali bo'lishi kerak. Muallim o'quvchi talabani doimo to'g'ri yo'lga boshlashi, uning sezgir hamda talabchan bo'lishi lozimligini uqtiradi. Zotan, o'quvchi-talabaga mehruhabbatli bo'lish ta'limtarbiya mezonidir. Beruniy o'qitish jarayoni muallimning o'qib-o'rgatishi, takrorlashi bilan bevosita bog'liq ekanini alohida uqtiradi. Shuningdek, u kitob o'qishning usul va metodlariga alohida e'tibor beradi. Kitoblarni shunchaki emas, balki fikrlab, kichik-kichik bo'limlarga bo'lib o'qish, hamma o'qilgan joylarini umumlashtirib, qayta o'qish haqida didaktik mulohazalar bildiradi. Beruniy o'qitishga faqat induktiv yo'l bilangina emas, balki deduktiv yo'l bilan ish tutish lozimligini ta'kidlaydi. Bunda olim har qaysi metodni o'z joyida qo'llamoq zarurligini yaxshi bilgani ko'rinib turibdi. Bunday o'qish tafakkurni o'stirib, bilishning sifatini yaxshilaydi, aqliy bilimlarni boyitadi. Abu Rayhon Beruniy dastlab o'quvchi-talabaning ongli o'qishi, matnning hajmi kichik, mazmuni sodda, keyinchalik esa hajmi katta mazmuni murakkabroq bo'lganlarini o'qishga kirishishi, o'qish jarayonida taqqoslash, qiyoslashga e'tibor berish talabalarning ongli bo'lishiga asos solishini eslatib o'tgan. Beruniy o'qilganlarning hammasini qaytarib o'qish deganda, asosan, xato qilmay, so'zlarni buzmay, ortiqcha tovush ishlatmay, bo'g'inlarni tushirib qoldirmay, so'z urg'usini o'z o'rnida qo'llab to'g'ri o'qishni ta'kidlaydi. O'qishning tez, to'g'ri va ifodali bo'lishi, o'qish davomida bolaning o'z-o'zini tuzatib borishi hamda xatosiz o'qishga yordam beradi. Bunday o'qishda asosiy mazmunini tushunib so'zlarni to'g'ri talaffuz qilib va ifoda etilgan voqealarning ichki va tashqi mohiyatini anglab o'qishni uqtiradi. Hozirgi vaqtda o'quvchilarning savodli o'qishida to'rtta asosiy tarkibiy qism, ayniqsa, ahamiyatlidir. Bular: ongli, ifodali, to'g'ri va tez o'qishdir. Ular o'zaro ichki bog'lanish motivlariga ega. O'rta asrning buyuk donishmandi Beruniy o'qish haqida ana shu o'zaro bog'liqlik o'quvchilarning o'qish faoliyatini mukammallashtirishga va rivojlantirishga imkon yaratishini nazarda tutgan edi. Abu Rayhon Beruniy ilm olishda takrorlashni ustun qo'yadi, shu bilan birga, bilim berish xilma-xil yoki bir xil, eng muhimi, bolalarni toliqtirmasdan, charchatmasdan turli vositalar bilan bola xotirasini kuchaytirish, tafakkurini boyitish hamda bilishni chuqurlata borish orqali amalga oshirilishi zarurligini uqtiradi. Beruniy ta'lim berishicha, mard odam bo'lish - faqat so'zdagina emas, balki amalda ham haqqoniy bo'lish darkor. Mard kishi haqiqat uchun kurashib, hech qanday ta'qib va xavf-xatarga qaramay yolg'onga qarshi kurashishi kerak.. U shunday yozadi: «Yolg'ondan qochib haqiqatga amal qiladigan kishigina tahsin va maqtovga sazovordir... Agar haqiqat hatto sizning o'zingizga qarshi bo'lsa ham, haqiqatni ayting». Beruniyning yozishicha, kishilar

hayotlarida turli holatda bo'ladilar va turlicha harakat qiladilar. Ularning ayrimlari bilan maqtaladilar, boshqalari bilan qoralanadilar. Bularning hammasi bolalar ko'z o'ngida yuz beradi. Buni to'la his qilgan ota-ona ehtiyot bo'lmoqlari zarur. Ota-onalar bilan birga harakat qilishlari, turli o'yinlar uyushtirishlari, ular bilan birga o'zaro suhbatlar o'tkazishlari maqsadga muvofiq deb maslahat beradi. Bu bilan Beruniy bolalarni tarbiyalashning muayyan uslubiyotini ham asoslab o'tgan. Beruniy ota-onalarga qarata bolaning mo'tadillikda saqlashni tavsiya qiladi. Bunga asosan bolani qattiq g'azablanishdan, qo'rqish hamda xafalikdan, uyqusizlikdan saqlash orqali erishishlikni, ularni hohlagan va foydali narsasini topib berishga, sevmagan narsasidan uzoqlashtirishga harakat qilish kerakligini aytib o'tadi. Ota-onaning bolaga turli munosabati turlicha xulqlarni keltirib chiqaradi. Yaxshi xulqlarni paydo bo'lishi bola ruhiyatiga ta'sir qilibgina qolmasdan, uning fiziologik o'sishiga ham yordam beradi. Yomon xulq esa turli mijoz buzilishlariga ham olib keladi. Aksincha bola organizmidagi o'zgarishlar uning ruhiyatidagi, xatti-harakatidagi o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Mutafakkir bola xulq-atvorining mo'tadilligi natijasida tan va ruh sog'lomligi kelib chiqishini ham ilmiy asoslab beradi. Shunday qilib, Abu Rayhon Beruniyning jamiyat taraqqiyoti hamda unda insonning tutgan o'rni barkamol inson ta'lim-tarbiyasi bilan bog'liq axloqiy-huquqiy qarashlari hech qachon o'z qimmatini yo'qotmaydi hamda hozirgi davrda ham unga rioya qilish juda muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Zununov. Pedagogika tarixi. Toshkent-2004.
2. M. Qurbonov. Ijtimoiy pedagogika. - Toshkent, 2003, 41-b.
3. J. Hasanboyev. Pedagogika, - "Noshir" Toshkent, 2011, 130-b.
4. B.X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazaryasi va amaliyoti. Toshkent, 2017.